

Simul iustus et peccator

Túlélés, szolgálat, kompromisszum Káldy Zoltán püspöki hivatásában

■ SZIKRA BENEDEK

Káldy Zoltán püspökségének időszaka nem lezárt fejezete az egyháztörténet nagykönyvének, hanem olyan teológiai laboratórium, amelyben ma is releváns és érvényes kérdések sűrűsödnek össze a számunkra. Hogyan viszonyul az egyház a politikai hatalomhoz? Mikor válik a szolgálat ideológiává? Hogyan őrizhető meg az evangélium szabadsága intézményi nyomás alatt? Milyen árat kell fizetnie az egyháznak, a lelkeszi karnak, ha a lojalitás fontosabbá válik a teológiai igazságnál?

Miért nem poros egyháztörténet?

Fontos világosan rögzítenünk, hogy a Káldy-korszakkal – vagyis az 1958 és 1987 közötti időszakkal – kapcsolatos egyháztörténeti vizsgálódás nem szűkíthető le pusztán személytörténeti vagy intézménytörténeti kérdésekre. Ennek a korszaknak a teológiai, egyházkormányzati és egyházpolitikai dilemmái kétségtelenül egy konkrét történelmi helyzetben, a szocialista Magyarország sajátos viszonyai között bontakoztak ki, ugyanakkor hatásuk és örökségük messze túlmutat saját, zártnak ható korukon. Számos kérdés ma is velünk él ebből az időszakból. Az egyházi autonómia határai, a hatalomhoz való viszony, az intézményi túlélés vonzatai, a nemzetközi kapcsolatok szerepe vagy éppen a lelkipásztori és teológiai felelősség dilemmái továbbra is aktuálisak, és folyamatosan zajló reflexiók pontjait alkotják a modern magyar protestantizmusnak.

Éppen ezért ennek a korszaknak a kutatása és történeti vizsgálata nem csupán egyes egyéneknek az érdeklődéséből fakadó lehetőség, hanem közös önismereti jelentőségű kötelességünk is. Ritka alkalom ugyanis, hogy egy egyházi közösség a saját múltját ne kizárólag emlékezetpolitikai vagy apologetikus szempontból szemlélje, hanem annak tükrében éppen önmagát vizsgálja meg. A múltunk ilyen értelemben nem lezárt történet, hanem reflexiók tér, tükör, amelyben nemcsak elődeink döntései, hanem saját kérdéseink, félelmeink és működési mechanizmusaink is felismerhetővé válnak.

Egy ilyen kutatásnak sem etikailag, sem tudományosan nem lehet elsődleges célja, hogy utólagos morális ítéletet mondjon a korszak szereplői fölött. A történész és az egyháztörténész feladata nem a bíraskodás, hanem a megértésre való törekvés. Ez természetesen nem jelenti a múlt alakjai felelősségének relativizálását, hanem sokkal inkább annak a felismerését, hogy rendszerint a múlt konfliktusai is jóval összetettebbek, mint amit a későbbi emlékezet leegyszerűsítő narratívái sugallani szoktak.

Egyház a szocialista állam árnyékában

A Káldy-korszak, de maga Káldy Zoltán püspök egyházpolitikai és teológiai dilemmái sehogyan sem érthetők meg az Ordass Lajos püspök állam általi eltávolítása körül kialakult konfliktus figyelembevétele nélkül. Ordass Lajosnak – az 1948-as félreállítását, majd az 1956-os rehabilitációját követő – újbóli kiszorítása az egyházi szolgálatból nem csupán személyi vagy jogi kérdés volt, hanem sok szempontból az evangélikus egyház önazonosságát és teológiai autonómiáját érintő problémává vált. Erre a problémára volt válasz Káldy Zoltán személye és püspöksége. Nem véletlen tehát, hogy Káldy püspökké választását is Ordass eltávolításának történeti kontextusában vizsgálják oly sokan. Így ez a két út, ez a két személy óhatatlan ellentétpárként került egymás mellé, és rögzült közös egyháztörténeti emlékezetünkben. Mint egy mágnes pólusai, amelyek taszítják egymást. Ugyanakkor sose feledjük, a mágnesnek nincs jó és rossz vége!

Magyarországon – az általános közvélekedéssel ellentétben – a szocialista állam célja elsősorban nem az egyházak teljes felszámolása volt, hanem sokkal inkább az ellenőrizhető, kiszámítható és politikailag, hatalomtechnikailag hasznosítható egyházi működés kialakítása. Az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) tevékenysége is ezt a logikát követte. Ezért egyházi színtéren az 1958 utáni korszakot nem a nyílt üldözés, hanem sokkal inkább az intézményes kontroll, a személyi döntések befolyásolása és a nemzetközi kapcsolatok felügyelete jellemezte. Ebben a rendszerben, ebben a működésben vált Káldy Zoltán olyan meghatározó szereplővé, aki egyszerre lehetett az állammal tárgyaló egyházi vezető, a nemzetközi ökumenikus kapcsolatok jelentős aktora és a magyar evangélikusság egyik legnagyobb tekintélyű képviselője. Érdekes, hogy személye éppen ezért jelentette egyszerre az evangélikus egyház mozgásterének bővülését, valamint a fennálló politikai rendszerhez való szigorú alkalmazkodását is. Ez a kettősség és dilemma Káldy Zoltán három évtizedes püspökségét mindvégig jellemezte. A hangsúlyok változtak, felcserélődtek, átalakultak, de a feszültség megmaradt.

„Simul iustus et peccator” – egyszerre igaz és bűnös, vallja Luther Márton teológiájának egyik legismertebb és legmélyebb felismerése. Ez az állítás nem csupán az evangélikus tanítás egyik alapvetése, hanem olyan antropológiai és egyházi tapasztalat, amely minden korszakban érvényes marad. Nemcsak teológiánk mélyrétegeiben feszül ez a gondolat, hanem azoknak az embereknek az életében is, akik történelmünket, egyházunkat és közösségeinket alakították. Éppen ezért a múlt szereplőit sem értelmezhetjük egyszerűen hőökként vagy bűnösökként, hiszen ugyanaz az ember képes egyszerre hiteles szolgálatra és súlyos tévedésekre. Ettől a meghatározottságtól nem szabadulhatunk meg, mert ez nem csupán elődeink története, hanem a mi emberi és egyházi valóságunk is.

A diakóniai teológia – Igazság és hamisság

Ennek a korszaknak a sajátossága éppen abban ragadható meg, hogy az egyházi vezetés, a nemzetközi munkában való részvétel, a békemozgalmi szerepvállalás, majd a diakóniai teológia (DT) és a konkrét állami elvárások rendszere fokozatosan összefonódott. Éppen ezért fontos a diakóniai teológiát ebben az összefüggésben, nemcsak teológiai programként, de egyházpolitikai stratégiaként is értelmezni. Szándéka szerint ez a keretrendszer biztosította volna az egyház szocialista állami keretek között fennálló társadalmi jelenlétének legitimációját. Ugyanakkor éppen ez az imént említett összefonódás okozta azt a feszültséget, amely az 1980-as évek közepére már tarthatatlanná vált az egyházban.

A kérdés ekkorra már nem csupán annyi volt, hogy az egyház hogyan maradhat fenn egy korlátozott szabadságú politikai rendszerben, hanem sokkal inkább az, hogy a túlélés érdekében vállalt kompromisszumok milyen hatással voltak és vannak az egyházi önértelmezésre, erkölcsi tekintélyére és – ami a legfontosabb – milyen hatással vannak ezek a kompromisszumok Jézus Krisztus evangéliumára, annak hirdetésére.

A diakónia mint kategória és fogalom az egyház egyik legrégebbi és legalapvetőbb cselekedete. Gyökerei egészen Jézus Krisztus szolgáló szeretetéig nyúlnak vissza, hiszen ő *„nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon”*. Ebben az értelemben a diakónia nem egy választható szabadidős tevékenység az egyház számára, hanem lényegének kifejeződése. Így a diakónia annak a megélhetésévé válhat, hogy az egyház nem önmagáért, hanem Istenért van.

A diakóniai teológiával éppen az a probléma, hogy a Káldy-korszak teológiai vitáinak a mélyrétegei nem a diakóniai gondolatot érintették, hanem annak kortárs történeti, kontextuális-teológiai és politikai alkalmazását. Ez a probléma ott jelentkezett, amikor ez az alapvetően evangéliumi fogalom fokozatosan ugyan, de egyházpolitikai funkciót kapott. Pedig a diakónia nyelve éppen a szabadság nyelve, annak kifejeződése, hogy a megigazított ember szabadon fordulhat felebarátja felé szolgáló szeretettel is. Ehhez képest a késő szocialista korszakban egyre gyakrabban vált a diakónia(i teológia) az államhatalom számára is elfogadható, támogatható egyházi önazonossági keretrendszeré. Így a fogalom túlterhelődött és megtelt olyan jelentésekkel, amelyek már nem kizárólag az evangéliumból, hanem a kor politikai és intézményi elvárásaiból fakadtak.

Éppen ezért a korszak értékelésekor fontos elkerülni mind a kritikátlan idealizálást, mind az utólagos leegyszerűsítést. Nem a diakónia volt a probléma, hanem az a történeti helyzet, amelyben a diakónia teológiai kategóriája részben politikai legitimációs kategóriává is vált. A feszültség abból fakadt, hogy ugyanaz a fogalom egyszerre próbálta kifejezni az evangéliumi szolgálat szabadságát és az egyház társadalmi hasznosságát egy olyan rendszerben, amely az egyházak működését szigorú politikai keretek között kívánta tartani. A Káldy-korszak egyik legfontosabb teológiai tanulása talán éppen az, hogy az egyháznak újra és újra fel kell tennie a kérdést, hogy mikor marad a szolgálat az evangélium szabad gyümölcse, és mikor válik – akár akaratlanul is – valamely külső hatalmi logika igazolásának eszközévé. Ez a kérdés nemcsak a múlt megértéséhez, hanem a jelen egyházi önvizsgálatához is nélkülözhetetlen.

A DT-hez kapcsolódó rétegek, azok aktuális kérdései és mai párhuzamai

Réteg	Kérdés	Mai párhuzam
Biblikus-diakóniai réteg	Hogyan szolgál az egyház Krisztus nevében?	Szociális, oktatási, gyülekezeti szolgálat
Egyházpolitikai réteg	Hogyan igazolja az egyház saját működési lehetőségét?	Fenntartói, pályázati, intézményi logikák
Ideológiai réteg	Mikor válik a szolgálat a kritika elhallgatásává?	Amikor „hasznosnak lenni” fontosabb, mint igazat mondani

Egyházvezető és rendszerember

Káldy Zoltán püspök alakja különös kihívást jelent az egyháztörténeti értelmezés számára, ugyanis személye és munkássága sem sorolható be azokba az egyszerű kategóriákba, amelyekben a közösségi emlékezet gyakran gondolkodik. Hiszen az egykori püspök-elnök nem tekinthető maradéktalanul sem hősnek, sem árulónak, sem egyoldalúan pozitív, sem kizárólag negatív történelmi szereplőnek. Kétségtelen, hogy a legjelentősebb evangélikus vezetője volt a saját korának, aki kivételes szervező-készséggel, szellemi tekintéllyel és jelentős nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkezett. Ugyanakkor egyházkormányzati, püspöki szolgálatát egy olyan modell jellemezte, amelynek alapját a személyi függőségek, az erős centralizáció és az ÁEH-hoz való szoros alkalmazkodás képezte. Éppen ezért személyének történeti megítélése csak akkor lehet árnyalt, ha egyszerre vagyunk képesek meglátni szolgálatának eredményeit és annak a rendszernek a korlátait, amelynek meghatározó építőjévé vált.

Különösen figyelemreméltó ebből a szempontból Káldy Zoltán püspök igehirdetői szolgálata. A visszaemlékezések és beszámolók alapján a püspök prédikációi sokakra mély és személyes hatást gyakoroltak. Sokak számára hiteles lelkipásztor, inspiráló szónok és teológiai tekintély volt, akinek igehirdetési valódi lelki táplálékot adtak. Ez a tény azonban azt a lényegi kérdést és dilemmát is felveti: lehetséges-e, hogy valaki egyszerre legyen karizmatikus igehirdető és egy olyan egyházi struktúra alakja, amelynek működésében súlyos torzulások figyelhetők meg? A tapasztalat és Káldy Zoltán története arra utal, hogy igen. Az egyháztörténet évezredei is számtalan példát mutattak arra, hogy a személyes hitélet, a lelkipásztori attitűd és az intézményi döntések erkölcsi megítélésének állandósága nem mindig esnek egybe.

Ezek alapján a Káldy-korszak vizsgálata nemcsak a történeti érdeklődés miatt izgalmas időszaka egyházunknak, hanem a jelen egyházi szolgálat számára is fontos tanulságokat hordoz. Mert könnyű lenne azt feltételezni, hogy a személyes kegyesség, a hiteles prédikáció vagy a szolgálati eredményesség önmagukban elegendőek, és valamiféle garanciát jelentenek a helyes egyházi vezetésre, de a történelem arra figyelmeztet bennünket, hogy a lelkipásztori és egyházkormányzati felelősség nem választható el egymástól. Egy vezetőt a teológiai felkészültsége, retorikai ereje vagy éppen a személyes hitéleti hitelessége nem mentesíti az intézményi döntések következményei alól. Káldy Zoltán püspök alakja éppen ezért nem ítéletre, hanem önvizsgálatra hív bennünket is. Ma is arra a felismerésre és válaszra készítet, hogy az egyházi szolgálat hitelessége ne csak a szószéken, hanem a hatalommal, a felelősséggel és a közösség vezetésével kapcsolatos döntésekben is megmutatkozzék.

Mit örököltünk?

A Káldy-korszak vizsgálata végső soron nem csupán a múltról feltárásáról szól. A korszak talán legfontosabb tanulsága, hogy a kortárs, posztmodern egyház képes volt kialakítani egy olyan teológiai-nak tűnő beszédformát és nyelvezetet, amely teológiailag helyesnek, kegyesnek, intézményileg is elfogadhatónak tűnt, mégis elveszítette prófétai jellegét. Ennek komoly figyelmeztető üzenete van a számunkra. A szocializmus egyházpolitikai viszonyai között ennek nyilvánvaló külső eredői is voltak a politikai nyomástól kezdve az állandó ellenőrzésen át a szankcióktól és retorzióktól való félelemig. De a tapasztalat azt tanítja, hogy a hallgatás nem mindig a külső nyomás eredménye. Idővel az egyház is megtanulhatja, hogy hogyan jelölje ki önmaga számára azokat a határokat, amelyeket töb-

bé már nem lép át. Így tehát nemcsak az a kérdés, hogy mi volt a korban tiltott, hanem leginkább az, hogy mit tanultak meg a lelkészek, a gyülekezetek maguktól nem kimondani.

Káldy Zoltán püspökségének története és öröksége ezért sem egyszerűen történeti vitaanyag, hanem sokkal inkább figyelmeztetés. Ez a korszak arra kell, hogy emlékeztessen mindannyiunkat, hogy az egyház küldetése nem választható szét a kettős parancsolat elemeire. Ha az egyház szolgál a felebarátnak, de közben elveszíti a bátorságát az Isten szeretetének közvetítésére, az evangélium igazmondására, akkor a diakónia egyszerű és ártalmatlanított szeretetté válik. Olyan segítséggé, amely enyhíteni akarja a sebeket, de nem nevezi meg azok okait. Az evangélium viszont ennél mindig több. Hiszen nemcsak vigasztal, hanem le is leplez. Éppen ezért releváns ez az ősi, a Káldy-korszakban is fontos kérdés: lehet-e hitelesen szeretni ott, ahol már nem merünk igazat mondani? És fordítva, képesek vagyunk-e úgy igazat mondani, hogy közben ne veszítsük el a szeretetet?

A válasz keresése nemcsak a múlt, hanem az egyház egész jelenének és jövőjének is a legfontosabb feladata.

Ajánlott irodalom

- CZENTHE Miklós 2009. Káldy Zoltán püspök diakóniai teológiájának bírálata. Deák téri fórum a Káldy-korszak hivatalos ideológiájáról. *Evangélikus.hu*, 2009. szeptember 30. <https://archiv.lutheran.hu/teologia/kaldy-zoltan-puspoek-diakoniai-teologiajanak-biralata-2013-deak-teri-forum-a-kaldy-korszak-hivatalos-ideologiajarol/>. (Megtekintés: 2026. június 2.)
- FABINY Tamás 2019. Káldy Zoltán gyümölcsöstálja. *Kötőszó*, 2019. április 6. https://kotoszo.blog.hu/2019/04/06/kaldy_zoltan_gyumolcsostalja. (Megtekintés: 2026. június 2.)
- KÁLDY Zoltán 1975. *Tovább a diakónia útján*. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest.
- KÁLDY Zoltán 1979. *A diakónia útján*. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest.
- KÁLDY Zoltánné 2019. *A reménység és a szeretet gyümölcsei*. 1–2. köt. Aposztróf Kiadó, Budapest.
- KORÁNYI András 2010. A Lutheránus Világszövetség 1984-es budapesti világgyűlésének előkészületei. *Lelkipásztor*, 85. évf. (Az írások az egész évfolyamban folytatólagosan jelentek meg.)
- KORÁNYI András 2012. *Hanem szeretni is. Káldy Zoltán püspöki szolgálata itthon és külföldön*. Luther Kiadó, Budapest.
- MIRÁK Katalin (szerk.) 2011. *Bevezetés*. Luther Kiadó, Budapest. (Háló. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990 1.)
- MIRÁK Katalin (szerk.) 2014. *Egyházvezetők*. 1. köt. Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő. Luther Kiadó, Budapest. (Háló. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990 2.)
- MIRÁK Katalin (szerk.) 2020. *Egyházvezetők*. 2. köt. Nagy Gyula, Harmati Béla. Luther Kiadó, Budapest. (Háló. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990 3.)
- MIRÁK Katalin (szerk.) 2025. *Teológiai tanárok*. 1–2. köt. Luther Kiadó, Budapest. (Háló. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990 4.)
- TABAJDI Gábor – UNGVÁRY Krisztián 2008. *Elhallgatott múlt. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990*. 1956-os Intézet – Corvina, Budapest.
- VAJTA Vilmos 2006. *A diakóniai teológia a magyar társadalmi rendszerben*. Luther Kiadó, Budapest.